

Тереза Левчук

Філологічний підхід як методологічна стратегія: розвідки І. Денисюка про Лесю Українку

Мета статті – простежити використання філологічного підходу в літературознавчих дослідженнях на матеріалі розвідок І. Денисюка про Лесю Українку. **Теоретичним базисом** стало осмислення філологічного методу в методологічно-узагальнюючих працях Р. Гром'яка, М. Наєнка, М. Гнатюка, П. Іванишина, а також у спеціальних розвідках, які демонструють його функціонування (статті Т. Пастуха та С. Пилипчука).

Результати. Прихильники філологічного підходу засадничою метою визначали ретельне вивчення тексту, що згодом дало підстави дослідникам цього явища сфокусувати увагу на понятті форми, а тому зблизити із заблокованим у радянський період формалізмом. Наукові дослідження в цьому напрямі велися в еміграції та західноукраїнських землях. У підрадянській Україні, в умовах засилля соцреалістичного диктату в художній творчості та вульгарно-соціологічного в науці, прихильники структурно-формалістського підходу шукали компроміс, наприклад, у використанні цілісно-системного аналізу.

Широту наукових зацікавлень І. Денисюка ілюструють численні дослідження з історії та теорії літератури, фольклористики і методики, краєзнавства та літературної критики. Його дослідницький пошук характеризують скрупульозність, глибина аналізу, виваженість узагальнень, зумовлені насамперед філологічним підходом.

Розвідки про Лесю Українку представлені дослідженням джерел і поетики драми-феєрії «Лісова пісня» (у співавторстві з Л. Міщенко), вивченням творчої біографії в контексті «дворянського гнізда Косачів» (разом зі Т. Скрипкою), різнотематичними публікаціями. І. Денисюк залучив аналіз текстів Лесі Українки та її критичні думки у власні жанрологічні концепції.

Висновки. Філологічний підхід надто широкий і водночас узагальнюючий, щоб стати окремим методом літературознавчих досліджень. Він швидше слугує осердям методології чи визначає стратегію наукового пошуку. Філологічний підхід в умовах тоталітарних систем дозволяв здійснювати фахові дослідження в табуйованих напрямках, як-от формалізм, структуралізм. Наукові пошуки І. Денисюка значною мірою зумовлені текстоцентричними засадами філологічного підходу у розвідках із поетики загалом і жанрології зокрема.

Ключові слова: філологічний підхід, методологічні стратегії, поетика, генологія, Леся Українка, І. Денисюк.

Вступ

Методологічно-дослідницький потенціал літературознавства не-

ухильно зростає, активно залучаючи методи інших наук і розвиваючи власні, та зберігаючи при цьому базові, основоположні напрями. До таких належить і філологічний підхід, що хронологічно бере початок в еллінізмі, а типологічно визначається семантичним осердям терміну на позначення сукупності гуманітарних наук, для яких головним об'єктом є текст, а завданнями – його коментування та інтерпретація.

У XIX ст. у літературознавстві одночасно з активним становленням самої науки відбувається увиразнення дослідницьких векторів у цій галузі – соціологічного й естетичного. Поширення позитивістських концепцій зумовило активізацію філологічного підходу, який відстоював вивчення питомих мистецьких, насамперед формалістичних, рис літературних явищ. Подальша загроза ідеологічного тиску посилила значення такої методологічної стратегії. М. Наєнко резюмує, що саме філологічна школа у XX ст. фактично «утримувала українське літературознавство в межах власне науки і пізніше послідовно протистояла вульгарно-соціологічному радянському літературознавству» (2010: 178).

В українському літературознавстві постійно велися дослідження з естетико-філологічних позицій, навіть у радянський період із посиленням інтенсивності в 1960-ті роки та відродженням у 1990-ті. Фактично ці ж хронологічні рамки охоплюють активну наукову діяльність Івана Овксентійовича Денисюка (1924–2009) – літературознавця, фольклориста, педагога. Серед особливостей його творчого почерку В. Корнійчук відмічає «притаманне вченому уміння бачити в краплині води цілий світ, <...> нестандартність наукового мислення дає йому змогу часто робити оригінальні, інколи навіть парадоксальні, на перший погляд, припущення, висновки» (2007: 263).

Мета статті – простежити використання філологічного підходу в літературознавчих дослідженнях на матеріалі розвідок І. Денисюка про Лесю Українку.

Теоретичний базис

Теоретичне осмислення філологічного методу на сучасному етапі прочитуємо в методологічно-узагальнюючих працях Р. Гром'яка (Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття). Тернопіль, 1999), М. Наєнка (Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції. Київ, 2010), М. Гнатюка (Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч. Львів, 2002), П. Іванишина (Українське літературознавство постколоніального періоду. Київ, 2014), а також у спеціальних

розвідках, які демонструють його використання (статті Т. Пастуха та С. Пилипчука).

Виклад основного матеріалу

В українському контексті становлення філологічного підходу пов'язують насамперед із діяльністю університетського семінарію під керівництвом В. Перетца з подальшою активністю його учасників, зокрема неокласиків М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, а також емігрантів Д. Чижевського, Л. Білецького. Суть філологічного підходу очільник наукової школи вбачав у повному вивченні матеріалу в його статичному та динамічному станах. «Увесь пафос дослідницьких змагань В. Перетца, як і його попередники та послідовники, спрямовував на скрупульозну критику тексту, його всебічне, всеосяжне осмислення» (Пилипчук, 2013: 74).

Т. Пастух ґрунтовно охарактеризував систему поглядів професора В. Перетца, виснувавши, що «дослідник доволі широко закріїв завдання для свого методологічного підходу». Це, зі свого боку, зумовлено тогочасним станом літературознавчої науки, зокрема широким розумінням категорії форми (Пастух, 2014: 23–24). Слушно зауваживши, що осердям методики В. Перетца є поєднання текстології та віршознавства на тлі загального вивчення літературної форми, Т. Пастух застерігає від проголошення філологічного підходу універсальною дослідницькою стратегією з охопленням інших методологічних практик, бо це руйнує межі поміж методами, нівелює визначальні тенденції того чи того шляху пізнання твору (там само: 25).

Розвиваючись, будь-яка наука збагачує термінологічний апарат, чіткіше розмежовує явища, поглиблює методологію. Не випадково філологічний підхід у час його локалізованого постання назвали школою, беручи до уваги саме сукупність дослідників – учнів і послідовників – під керівництвом наукового лідера. Той факт, що початково філологічна школа – це семінарії для студентів Університету св. Володимира, слухачок Київських вищих жіночих курсів і вечірніх приватних жіночих історико-філологічних курсів, включає ще й елемент учнівства, становлення. Водночас учасники цього семінарію різних періодів (1907–1914) стали згодом відомими вченими, переважно в царині давньої літератури та поезики.

Представники Київської філологічної школи засадничою метою визначали ретельне вивчення тексту, що згодом дало підстави дослідникам цього явища сфокусувати увагу на понятті форми, а

відтак зблизити з формалізмом. Розвиток такого напрямку літературознавства був заблокований у радянській період. Тому своєрідним вирішенням проблеми стали наукові дослідження в еміграції чи західноукраїнських землях та компроміси всередині країні. Справді, питання форми були ключовими в працях Б. І. Антонича, М. Гнатишака, В. Державина, Є. Маланюка, В. Петрова, М. Рудницького, Д. Чижевського та ін. У підрадянській Україні, в умовах засилля соцреалістичного диктату в художній творчості та вульгарно-соціологічного в науці, прихильники структурно-формалістського підходу шукали компроміс, наприклад, у використанні цілісно-системного аналізу (Донецька філологічна школа).

Збільшення різноманітних практик аналізу мистецьких явищ відповідно до розростання науки зумовлює методологічні узагальнення та викликає термінологічну синонімію. П. Іванишин вказує на існування поняття *філологічний напрям* в інших дефініціях: естетичний, формальний, формально-естетичний, або «філологічно-естетичний» (М. Грушевський) (2014: 19). Загалом погоджуючись із такою позицією, зауважимо, що на сучасному етапі (а тим більше ситуативно) варто обґрунтовувати близькість категорій (як-от *філологічний – естетичний*), або ж корегувати термін (наприклад, формальний¹).

У концепції В. Перетца філологічний та естетичний підходи фактично перебувають в опозиції один до одного. Учений, як відомо, розмежовував об'єктивні й суб'єктивні методи. До першої категорії він відносив насамперед філологічний, а також культурно-історичний (І. Тен), порівняльно-історичний (О. Веселовський), еволюційний (Ф. Брюнетьер). Серед суб'єктивних методів, на думку вченого, широко популярним став естетичний. Вчений обстоює ідею історико-культурної зумовленості категорії прекрасного, що становить основу еволюції художніх творів. Для ілюстрації такої зумовленості В. Перетц пропонує ширше охоплювати літературний процес, наприклад, залучити якнайбільше явищ певної епохи для її характеристики, чи, простежуючи розвиток певного жанру, брати до уваги не тільки оригінальні зразки, але й наслідувальні. Однак генетичний підхід при

¹ Слово *формальний* має семантичне навантаження і як синонім *поверхового, неглибокого*. Звичайно, уникнути лексики *формальний* (той, що стосується форми) важко, але вважаємо за доцільне активно використовувати поняття *формалістичний* у відповідних контекстах, наприклад, формалістична тенденція в європейській поезії. Щодо методу дослідження (*формалізм*) вживати слово *формалістський*.

розгляді літературних явищ призводить, на думку Т. Пастуха, до нівелювання естетичного чинника. Він зауважує, «що таке нівелювання й надмірне наголошування на історико-культурній зумовленості прекрасного виявляє як сильне, так і слабе місце концепції філологічного методу Перетца. Сильним є увага до історичності, до зміни художніх форм та мистецьких уподобань. Водночас наголошення на суб'єктивності та індивідуальності “ідеалу прекрасного” веде до релятивізму, до руйнування більш-менш тривких критеріїв, відповідно яких може розбудовуватися наукова дисципліна літературознавства» (Пастух, 2014: 22).

Важливо враховувати історичний момент впровадження того чи того методу / підходу в практику. М. Грушевський обґрунтував «філологічно-естетичне і соціологічне трактування» творів словесності в контексті власного проєкту 1920-х років – історії української літератури. Науковець акцентував риси «естетично-філологічного погляду» на художні тексти певного народу: «аналізується зміст і словесна форма творів, причини їх зросту чи упадку, змін в формі, в виборі тем та їх обробленні» (Грушевський, 1993: 52). Посування «історії словесності» з-поміж філологічних наук до соціологічних зумовлене, на думку М. Грушевського, впливами «сучасного життя – культурних, політичних чи соціальних змін, які відбивались на напрямі й характері літературних творів» (там само: 52). Урівноважуючи значення філологічного та соціологічного підходів у написанні історії літератури, дослідник наголошує важливість форми для «творів артистичних»: «Краса ж передусім се форма і в формі» (там само: 55).

Не викликає заперечення теза П. Іванишина про універсальність філологічного підходу в критичній практиці: «Зацікавлення естетичними проблемами в художній практиці та метадискурсі, наявність певної академічної традиції, здатність формально-естетичного методу поєднуватись із іншими інтерпретаційними стратегіями (міфокритикою, герменевтикою, структуралізмом, націоцентризмом, структуралізмом, компаративізмом тощо) спричинили популярність кваліфікаційних академічних досліджень, оснований на теоретичному філологічно-естетичному досвіді, з використанням естетичних категорій і термінів» (2014: 28).

Широту наукових зацікавлень І. Денисюка ілюструють численні дослідження з історії та теорії літератури, фольклористики і методики, краєзнавства і літературної критики. Однак визначальною рисою його

таланту як науковця є не кількість зробленого, а скрупульозність пошуку, глибина аналізу, виваженість узагальнень, зумовлених насамперед філологічним підходом.

Лесезнавство як ділянка наукових досліджень І. Денисюка посідає нижчу позицію в його доробку порівняно з іншими. Звичайно, що праці про життя і творчість Лесі Українки чисельно поступаються франкознавчим здобуткам професора, або теоретичним працям чи фольклористичним розвідкам. Однак із цього приводу маємо певні міркування. Характеризуючи діяльність професора, В. Корнійчук казав: «Науковий материк Івана Денисюка – незвичайне явище в сучасному українському літературознавстві. На його обширі зустрінемо не одну вершину, що засвідчує дивовижне розмаїття, каменярську тяглисть і неосяжність таланту Ученого і Вчителя» (2007: 260). Такими вершинами є, безперечно, першорядні постаті української літератури, писати про яких непросто, зважаючи на величини об'єктів і напрацювання попередників. А втім, талант дослідника й виявляється в умінні сказати своє слово або зробити хай невелике, але відкриття. Дослідницька інтуїція виводила І. Денисюка на «білі плями» нашої літератури, а його навіть принагідні спостереження часто відкривали нові можливості філологічних досліджень.

Окреслюючи «обріи літературознавчих зацікавлень» ученого, М. Легкий вирізняє такі рівні: генологічний, поетикальний, типологічно-порівняльний, наратологічний, структуральний, інтертекстуальний, літературно-краєзнавчий, психології творчості (передмова до праць І. Денисюка, 2005). Перелік свідчить про послідовний науковий інтерес до тексту та його різновекторних характеристик. У контексті таких зацікавлень містяться й розвідки про Лесю Українку.

Найперше потрібно сказати про книгу «Дивоцвіт» у співавторстві І. Денисюка та Леоніли Міщенко, яка вийшла у видавництві Львівського університету 1963 р. Визначений у підназві конкретний об'єкт дослідження – «Джерела і поетика “Лісової пісні” Лесі Українки» – безсумнівно перебуває в руслі філологічного підходу.

З'ясовувати життєдайні джерела невмирущої «Лісової пісні» був покликаний долею поліщук Іван Денисюк – уродженець села Заліси Ратнівського району на Волині. У тексті книги виразно чуються фольклористично-етнографічні захоплення науковця, коли він переконливо описує поліську ношу (одяг) та доводить необхідність саме автентичних строїв персонажів у сценічних постановках. Аргументи приводить з експедицій у села Кортіліси та Жиричі Ратнівського

району Волинської області. Етнографічну «достовірність» драми-феєрії демонструють, на думку дослідника, поліські діалектизми, фразеологізми, приказки, примовки, взяті з народної розмовної мови селян Волині.

Автори книги ретельно й водночас поетично описують «джерела» найвідомішої драми Лесі Українки. А джерела ті – на Волині, в урочищі Нечімле біля Скулина. У відомому й часто цитованому листі до матері від 20.XII.1911 р. з Хоні Леся Українка згадує ті часи, коли мандрували волинськими лісами, й образ мавки, що зачарував її «на весь вік». «Не може бути ніякого сумніву, що саме Нечімле стало колискою “Лісової пісні”, її живою декорацією, – це стверджується текстом чорновика цього твору, де назва Нечімле фігурує тричі» (Денисюк & Міщенко, 1963: 13). Автори книги подають суголосний їхньому часові пейзаж, простежуючи таким чином діахронію явища.

З любов'ю описане обросле лісами озеро: «за місцевою вимовою “Нечімле”, а не як у друкованих джерелах – “Нечімне”» (там само: 20). Автори книги наголошують на «тому факті, що при написанні “Лісової пісні” виходила Леся Українка передусім від життя, від конкретної місцевості і людей, <...> бо це спростовує різні гіпотези тих дослідників, які шукали книжних, чужоземних впливів на письменницю» (там само: 21). Науковці послідовно підсилюють власні узагальнення й спостереження фактажем. Очевидно, що переказані в книзі легенди, проведені паралелі з текстами народних пісень підтверджені результатами експедицій на Полісся¹.

І. Денисюк та Л. Міщенко ведуть дослідження в кількох напрямках – порушено проблеми психології творчості, теоретичного осмислення драми, філософії доквілля, синтезу мистецтв. Вони говорять про новаторство Лесі Українки в змалюванні природи та моделюванні художнього часу – рухливі пейзажі виконують функцію ущільнення часу, що нагадує, припускають автори, писання сценарію. Отож, «Дивоцвіт» фактично започатковує цілу низку теоретико-літературних міркувань, вироблених на матеріалі художнього твору. Загалом багатогранна творчість Лесі Українки дає підстави для узагальнень щодо творчого методу в модернізмі, жанрово-видових форм у драматургії, ритмотвірних у верлібрі тощо. Дослідники звернулися до актуального й сьогодні питання версифікаційних форм

¹ У контексті фольклористичних досліджень питання текстології набуває подвійної вагомості. С. Пилипчук виразно показав особливості застосування методології філологічної школи у фольклористичних студіях Івана Франка (2013). Подібними є підходи фольклориста І. Денисюка, зокрема у літературознавчих працях із залученням народнопісенного матеріалу.

драматичних творів. Очевидно, що зумовлено це неоднозначністю генеричних особливостей суміжних змістоформ, якими і є віршовані драми.

І. Денисюк і Л. Міщенко відзначають надзвичайну мелодійність, особливу ритміку та інтонацію «Лісової пісні» Лесі Українки, яка відповідає ліричній вдачі й самої авторки, і героїні – Мавки. «Недарма ж ця поема названа піснею! Мелодія голосу Мавки гармонійно і граціозно вплітається в загальний хор лісу – в шум верховіття дубів, кленів, яворів, у звуки трепету листочків берези і осоки, дзвону лісового струмочка, тьохкання соловейка. Мавка ніби ввібрала всі ці звуки в свою мову» (там само: 62–63). За спостереженням науковців, інтонація мови, як і колір одягу, ритміка вірша підпорядковані відтворенню характерів.

Переконаливим, аргументованим і напрочуд поетичним є аналіз психологічного паралелізму річного руху природи та кохання Лукаша й Мавки. Повертаючись до «Лісової пісні», кожен раз отримуєш естетичну насолоду; те ж саме можна сказати й про перечитування «Дивоцвіту». Це знову і знову підтверджує тезу відомого французького структураліста Ролана Барта про те, що критику породжує задоволення від тексту. Розвідка написана, говорячи словами Лесі Українки, «без зайвих хитрощів». Особливістю стилю книги є звернення до висловів самої письменниці, які безпосередньо введені у структуру критичного тексту.

Леся Українка неодноразово говорила про свою ліричну схильність, яку вона наполегливо долала, йдучи до вершин драматургії. Однак саме як поетка увійшла вона в літературу, й навіть у інтимній ліриці залишалася лицарем. Така ідея пронизує розвідку І. Денисюка «Слова кохання, які тобі я не сказала». Невелика за обсягом стаття поєднує поетикальний, інтертекстуальний, генологічний, частково біографічний прийоми дослідження та містить чималий ряд персонажів – Жанна д'Арк, Мавка, Люба Гощинська, Прісцілла, Настя з «Голосних струн», піаністка з «Меланхолійного вальсу» О. Кобилянської, дві Ізольди – Білорука й Злотокоса, Франческа та Паоло, Джіневра й Ланселот, Офелія. Аналізуючи образи любовної лірики Лесі Українки, зокрема поезію в прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами», критик вдається до аналогій з творами самої письменниці та інших митців.

Відома насамперед як драматург, починала з поезій, Леся Українка не цуралася й прози – основного об'єкта вивчення літера-

турознавця І. Денисюка. Дослідження розповідних жанрів Лесі Українки – продуктивний, на його думку, напрям українського літературознавства, який не втратив перспектив і сьогодні.

Серед найцікавіших художніх відкриттів української новелістики кінця ХІХ–початку ХХ століття І. Денисюк називає психологічну новелу з внутрішнім сюжетом, викладеним у формі суцільного невіголошеного монологу, а серед найбільш оригінальних із точки зору історичної поетики текстів – «Помилку» Лесі Українки (2005: т. 1, к.1, 80). Діаметрально протилежні оцінки М. Павлика та І. Франка про ще неопубліковану повість «Жаль» науковець пояснює віддаленістю теми для одного та близькістю для іншого. Фаховий аналіз сюжету, образів, мови твору дозволив зробити висновок, що в повісті «Жаль» Леся Українка чи не вперше виявила нахил до сатири (Денисюк, 2005: т.1. к. 2, 49).

Особливістю доробку І. Денисюка є поєднання різних наукових зацікавлень в окремих розвідках, наприклад, фольклорно-етнографічних спостережень та літературознавчого аналізу (як у «Дивоцвіті»). Жанрологічні праці І. Денисюка демонструють перетинання франкознавчих і лесезнавчих дослідницьких напрямів. «Генологічна свідомість» І. Франка та Лесі Українки, переконаний науковець, може збагатити національну жанрову теорію. І. Денисюк порівнює їхні жанрові концепції з «соціал-дарвіністською» теорією Ф. Брюнетьєра («Еволюція літературних жанрів»), яка не враховувала специфіки суспільних явищ і «була виявом крайнього іманентизму у розумінні еволюції жанру» (2005: т.1, к.1, 24).

Вивчення жанрів – провідний напрям у науковій діяльності І. Денисюка та безпосередньо стосується форми літературного твору в історичній протяжності. Глибиною теоретичного узагальнення вирізняється написана ним стаття «Жанр» в «Українській літературній енциклопедії» (Київ, 1990), а результатом тривалого дослідження національної новелістики стала ґрунтовна монографія «Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ століття» (перше видання Київ, 1981; доповнене – Львів, 1999). У передмові автор подає таку дефініцію: «Жанр як історично сформований синтез істотних властивостей змісту і форми ряду творів у певному їх структурному типі є відносною сталістю, спроможною до постійного оновлення, акумулятором досвіду поступальної еволюції мистецтва, способом існування літературного твору, закономірністю розвитку красного письменства» (Денисюк, 1999: 3).

У руслі історичної поетики І. Денисюк міркує про розвиток жанрів малої прози, зокрема фрагментарної. Ілюструючи її визначальні ознаки, дослідник вдається до відповідних прикладів: «Молода Леся Українка пише свої “образочки” “Святий вечір” у вигляді чотирьох невеличких фрагментів, нічим нібито не зв’язаних, тільки датою “святого вечора”. Але останній заключний акорд – сльози убогої швачки <...> – ставить усі розрізнені кадри у стрункий логічний ряд. Одразу відчувається упорядковуюча влада монтажу – прийом контрасту» (там само: 218).

І. Денисюк не тільки принагідно аналізує твори Лесі Українки, але й звертається до її фахових оцінок. «Підтекст, активізація читача до співпраці – це завдання поставила новела ХХ ст. Леся Українка радила Надії Кибальчич у її новелах (авторка називала їх ескізами, Леся Українка не погоджувалася з цим визначенням їх жанру) позбавитись послідовності й ставлення всіх крапок над “і”, бо це не дає змоги читачеві думати самому» (там само: 156). Теоретик жанру бере до уваги критичні думки Лесі Українки при розгляді малої прози В. Винниченка. Вона звернула увагу на твори молодого автора як на «ілюстративний матеріал» до власної «теорії неоромантизму, зокрема, на принцип співвідношення героїв у творі» (там само: 248).

Виокремлюючи генологічні міркування Лесі Українки, І. Денисюк спирається на її статті початку ХХ ст. про художню утопію та соціальну драму. Дослідник відзначає, що жанрова концепція Лесі Українки збігається з Франковою¹, але істотно доповнює її оригінальними судженнями: «Це, по суті, глибоко усвідомлена концепція історичної поетики жанру. Перш за все Леся Українка наголошує момент спадкоємності в історичній динаміці жанру» (Денисюк, 2005: т. 1, кн. 1, 22).

І. Денисюк залучає думки Лесі Українки до власних теоретичних міркувань, насамперед поняття «стадії літературного розвитку», розрізнення в історії жанру «підготовчої стадії» та «перехідної» з впливом попередньої на наступну. Завдання дослідника, на думку Лесі Українки, полягає у тому, щоб виявити «нові елементи попередньої стадії розвитку» для пояснення інших, справді «літературно нових... творів дальшого часу», – цитує І. Денисюк відому працю «Утопія в белетристиці» (2005: т.1, к.1, 22). Теоретик зауважує й визначений

¹ Політичні погляди І. Франка й Лесі Українки стали об’єктом дослідження І. Денисюка в статті «Національні питання в полеміці “між своїми”» (1996). Оскільки це навкололітературна сфера, то не будемо зупинятися детально.

Лесею Українкою важливий фактор руху жанру – читацький інтерес. «Духу часу» підвладні й письменники, і читачі, він є механізмом жанрової спадкоємності. «Лесея Українка бачить нерозривний зв'язок жанру з матеріальним і культурним розвитком людства й загальнонауковими теоріями, з літературними напрямками і методами», – висновує І. Денисюк (2005: т. 1, к.1, 22).

Тяглість індивідуального наукового пошуку демонструє розробка окремих тем, а що цікавіше – мікротем. Зацікавлення Лесиними образами *зорі, зірки, вогнів*, яке постало у «Дивоцвіті» глибоким літературознавчим аналізом, пізніше вилилося в упорядкування І. Денисюком збірки російськомовних перекладів ліричного циклу Лесі Українки «Зоряне небо» (Львів, 1988). У передмові до цього видання дослідник знову виявляє власне заглиблення у фольклор, продовжує тему про джерела Лесиної творчості. «Зоря – улюблений образ народної творчості. У курних поліських хатах не раз чула поетеса весільні співи, в яких “розходився місячик по небу, збираючи зоройки в громаду”», – простежує науковець еволюцію провідного мотиву лірики Лесі Українки (Денисюк, 1988: 7), вкотре демонструючи поєднання власних наукових зацікавлень – поезики й фольклору.

Невід'ємним складником літературознавчих розвідок І. Денисюка були біографічні та краєзнавчі пошуки. Літературно-краєзнавчі матеріали, в різний час друковані у пресі Волині, лягли в основу науково-популярного видання «Дворянське гніздо Косачів» (Львів, 1999). Ця книга стала унікальним груповим фамільним портретом. На небосхилі українських династій – Старицьких, Лисенків, Зерових – родина Косачів сяє чи не найяскравіше. Плеяда талантів, викохана дбайливими руками турботливого батька та невсипущої матері, достойно поповнила духовну скарбницю національної культури, а у випадку Лесі Українки – і світової. Автори дослідження обрали такий ракурс, у якому центральною постаттю родини виступає Лариса Косач, але в неодмінному оточенні – сімейному й природному, бо це – джерела її таланту. Аби наблизити читача до феномену цього «родинного конгломерату», І. Денисюк і Т. Скрипка поставили завдання відтворити будні й свята Косачів, передати відкритість дворянської сім'ї до оточення – і народного, і природного, а з іншого боку – показати «як ставало Колодяжне завдяки Косачам волинськими

Афінами, світочем цивілізації, як тягнулися до нього діячі нашої культури»¹ (Дворянське гніздо, 1999: 7).

Без сумніву, книга зуміла передати той високий благородний аристократичний дух родини, викликаний не так станом, як освіченістю, вихованням, інтелігентністю. Тематично книга поділена на дві частини – перша подає галерею портретів сім'ї Косачів, друга розповідає про життєдайні джерела Лесиної творчості – волинське Полісся. Закоханість у рідний край – Іван Денисюк і Тамара Скрипка волиняни – є, мабуть, основним рушієм подвижницької дослідницько-літературознавчої та краєзнавчої праці.

Глибокий патріотизм та професійний інтерес фольклориста вирізняють постать І. Денисюка у спільних дослідженнях із Л. Міщенко чи Т. Скрипкою. Ті сторінки книг, де йдеться про Полісся, його етнографію, фольклор, однозначно належать перу дослідника. Він аналізує діалектизми, описує регіональне вбрання, поетизує дорогі серцю краєвиди. Краєзнавчо-лесезнавчі пошуки І. Денисюка проходили під гаслом: «Кожна крупинка про Лесю – дорогоцінна» (Радянське Полісся. 1988. 1 жовт. С. 3).

І. Денисюк активно розвивав територіальне лесезнавство й у Львові. У методичних рекомендаціях щодо проведення літературно-краєзнавчих екскурсій «Лесиними стежками у Львові» читаємо: «Посилаючись на спогади Яцкова М., доцент Львівського державного університету І. Денисюк стверджує, що цього разу (листопад 1901 р. – Т. Л.) Леся Українка зупинилась у М. Кривинюка, який мешкав на квартирі Климентини Панкевич (дружини відомого художника Ю. Панкевича). К. Панкевич працювала в книгарні НТШ і мешкала тоді на вулиці Чарнецького, 26» (Лесиними стежками, 1972: 22).

Узагальнюючий характер різноаспектних досліджень життя і творчості Лесі Українки має стаття І. Денисюка з нагоди 125-ї річниці з дня її народження «Світло нагірне». У назві – поетичний образ самої мисткині: «Світлом нагірним, проповіддю нагірною, що будила з летаргійного сну у віковій темниці українців, і було слово Лесине» (Денисюк, 2005: т. 1, к. 1, 168). Науковець окреслив здобутки лесезнавства, зокрема й власних розвідок і знахідок, акцентував місце Лесі Українки в родині, національній літературі та українському суспільстві, разом з тим демонструючи глибокий аналіз провідних

¹ Про перебування родини Франків на Волині докладно – у статтях І. Денисюка «В Колодяжному, у Косачів...» (Радянська Волинь. 1991. 23 лютого) та «Франки в гостині у Косачів на Волині» (Українське літературознавство. 1992. Вип. 56).

мотивів і ключових образів оригінальної творчості. Така всеохопність й одночасно заглибленість у межах стислого та стилістично довершеного тексту зумовлені, безперечно, широтою філологічного погляду дослідника.

Переїнявши від уславлених вчителів ази дослідницької майстерності, І. Денисюк зумів продовжити себе в учнях і послідовниках. У передмові до видання «Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка. Біографічні матеріали. Документи. Іконографія» (Нью-Йорк – Київ, 2004) Тамара Скрипка щиро дякує «Учителю, патріярхові українського літературознавства, професорові Іванові Овксентійовичу Денисюку за довір'я і підтримку у моїх архівних і наукових пошуках» (Лариса Петрівна, 2004: 29). Такі та інші зізнання вдячних продовжувачів засвідчують поважну наукову школу І. Денисюка.

Наукова новизна

Осмислення наукового доробку І. Денисюка крізь призму філологічного підходу, зокрема на матеріалі розвідок про Лесю Українку. Принагідно уточнено доцільність термінологічного використання понять *філологічний метод, аналіз, підхід, стратегія*.

Висновки

В українському літературознавстві зафіксовані поняття з означенням *філологічний*: метод, напрям, аналіз. Їхній термінологічний статус почав формуватися в період Київської філологічної школи, хоча елементи такого підходу існували давно. Маючи історію розвитку й трансформації, на сьогодні згадані категорії вимагають уточнення.

Філологічний підхід надто широкий і водночас узагальнюючий, щоб стати окремим методом літературознавчих досліджень. Він швидше слугує осердям методології чи визначає стратегію наукового пошуку. Філологічний підхід в умовах тоталітарного контролю дозволяв здійснювати фахові розгляди в табуйованих напрямках, як-от формалізм, структуралізм, герменевтика.

Наукові пошуки І. Денисюка значною мірою зумовлені текстоцентричними засадами філологічного підходу у розвідках із поетики загалом і жанрології зокрема. Вибір такої методологічної стратегії дозволив науковцю глибоко вивчати форму художніх текстів у рамках ідеологічного диктату. Припускаємо, що певною мірою естетико-філологічний вектор наукових пошуків І. Денисюка сформувався в західноукраїнському й, вужче, львівському контексті. Міські книгозбірні і в радянський час містили праці апологетів форми, точніше формо-змістової гармонії.

Напрацювання І. Денисюка в царині творчої біографії та спадку Лесі Українки характеризують риси, цілком притаманні філологічному підходу як методологічній стратегії: критика тексту та його історія; порівняння твору з іншими – власними і чужими; аналіз форми та змісту як нерозривної єдності; увага до деталей і фактів. Такі настанови уможливили якісні дослідження в умовах вульгарно-соціологічного засилля в літературознавстві.

Література

- Грушевський, М. (1993). *Історія української літератури. Т. I*. Київ: Либідь.
- Денисюк, І. (1988). Краса і сила одного циклу. *Українка Леся. Зоряне небо: Поезії* / Пер. з укр. Львів: Каменяр, 6–11.
- Денисюк, І. (2005). *Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 томах, 4 книгах*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Денисюк І., Міщенко Л. (1963). *Дивоцвіт (Джерела і поетика «Лісової пісні» Лесі Українки)*. Львів: Вид-во Львівського університету.
- Денисюк І., Скрипка Т. (1999). *Дворянське гніздо Косачів*. Львів: Академічний експрес.
- Іванишин, П. (2014). *Українське літературознавство постколоніального періоду*. Київ: Академія.
- Корнійчук, В. (2007). «З його духа печаттю...» (Проблеми франкознавства у працях Івана Денисюка). *Корнійчук В. «Мов органи у величному храмі...»: Контексти й інтертексти Івана Франка (Порівняльні студії)*. Львів: Видавничий центр ЛНУ, 260–273.
- Лариса Петрівна Косач-Квітка (*Леся Українка*) (2004). Біографічні матеріали. Документи. Іконографія. Нью-Йорк–Київ: Факт.
- Лесиними стежками у Львові* (1972) (Методичні рекомендації щодо проведення літературно-краєзнавчих екскурсій з учнями) [уклад. П. Бондар]. Львів.
- Наєнко, М. (2003). *Історія українського літературознавства*. Київ: Академія.
- Пастух, Т. (2014). Філологічний метод В. Перетца та його відображення в сучасному літературознавстві. *Філологічні семінари*, 17, 19–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2014_17_5
- Пилипчук, С. (2013). «Безпристрасне вистудіювання тексту...»: методологія філологічної школи у фольклористичній практиці Івана Франка. *Рідний край*, 1(28), 74–79.

References

- Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury. T. I* [History of Ukrainian literature. T. I]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Denysiuk, I. (1988). Krasa i syła odnogo tsyklu [The beauty and power of one cycle]. *Ukrainka Lesia. Zoriane nebo: Poezii* / Per. z ukr. Lviv: Kameniar, 6–11 (in Ukrainian).

- Denysiuk, I. (2005). *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: u 3 tomakh, 4 knyhakh* [Literary and folkloristic works: in 3 volumes, 4 books]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka (in Ukrainian).
- Denysiuk I., Mishchenko L. (1963). *Dyvotsvit (Dzherela i poetyka «Lisovoi pisni» Lesi Ukrainky)* [Divotsvit (Sources and poetics of "Forest Song" by Lesya Ukrainka)]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho universytetu (in Ukrainian).
- Denysiuk I., Skrypka T. (1999). *Dvorianske hnizdo Kosachiv* [Noble nest Kosachiv]. Lviv: Akademichnyi ekspres (in Ukrainian).
- Ivanyshyn, P. (2014). *Ukrainske literaturoznavstvo postkolonialnoho periodu* [Ukrainian literary studies of the post-colonial period]. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
- Korniichuk, V. (2007). «Z yoho dukha pechattiu...» (Problemy frankoznavstva u pratsiakh Ivana Denysiuka) ["With his spirit by seal..." (Problems of French studies in the writings of Ivan Denysyuk)]. *Korniichuk V. «Mov orhany u velychnomu khrami...»: Konteksty y interteksty Ivana Franka (Porivnialni studii)*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU, 260–273 (in Ukrainian).
- Larysa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesia Ukrainka)* (2004). Biohrafichni materialy. Dokumenty. Ikonohrafiia [Larisa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesya Ukrainka). Biographical materials. Documents. Iconography]. Niu-Iork–Kyiv: Fakt (in Ukrainian).
- Lesynymy stezhkamy u Lvovi* (1972) (Metodychni rekomendatsii shchodo provedennia literaturno-kraieznavchykh ekskursii z uchniamy) [By forest paths in Lviv (Methodical recommendations for conducting literary and local history excursions with students)] [uklad. P. Bondar]. Lviv (in Ukrainian).
- Naienko, M. (2003). *Istoriia ukrainskoho literaturoznavstva* [History of Ukrainian literary studies]. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
- Pastukh, T. (2014). Filolohichniy metod V. Perettsa ta yoho vidobrazhennia v suchasnomu literaturoznavstvi [V. Peretz's philological method and its reflection in modern literary studies]. *Filolohichni seminary*, 17, 19–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2014_17_5 (in Ukrainian)
- Pylypchuk, S. (2013). «Bezprystrasne vystudiiuvannia tekstu...»: metodolohiia filolohichnoi shkoly u folklorystychnii praktytsi Ivana Franka ["Impartial study of the text": methods of philological school in Ivan Franko's folkloristic reserch]. *Ridnyi krai*, 1(28), 74–79 (in Ukrainian).

Tereza Levchuk. The philological approach as a methodological strategy: I. Denysiuk's research on Lesya Ukrainka.

The **purpose** of the article is to trace the use of the philological approach to literary research on the materials of I. Denysiuk's scientific papers about Lesya Ukrainka. The **methodological** and generalizing works by R. Gromyak, M. Naienko, M. Hnatiuk, and P. Ivanyshyn, as well as topical investigations that illustrate its functioning (articles by T. Pastukh and S. Pylypchuk), outlined the theoretical framework of this study.

Results. Proponents of the philological approach defined its main goal as an in-depth study of the text, which later gave reasons for researchers of this phenomenon to

focus attention on the concept of form, thus bringing it closer to the formalism blocked in the Soviet period. Scientific research in this direction was conducted mainly in emigration and Western Ukraine. In post-Soviet Ukraine, in the conditions of the socialist realist dictates dominating in the artistic domain and vulgar sociological dictates in science, supporters of the structural-formalist approach sought a compromise, for example, in the use of holistic-systemic analysis. The range of I. Denysiuk's scientific interests involve numerous studies on the history and theory of literature, folkloristics and methodology, local history, and literary criticism. His research searches are characterized by scrupulousness, profound analysis, and well-balanced generalizations, which are determined primarily by a philological approach.

Scientific works about Lesya Ukrainka are represented by the study of the sources and poetics of the drama "Forest Song" (co-authored with L. Mishchenko), the study of creative biography in the context of the "noble nest of Kosachy" (together with T. Skrypka), and other thematic publications. I. Denysiuk utilized the analysis of Lesya Ukrainka's texts and her critical thoughts in the development of his own genre-logical concepts.

Conclusions. The notion of the philological approach is very broad and at the same time too generalizing to become a separate method of literary studies. It rather serves as the core of the methodology or defines the strategy of scientific research. The philological approach in the conditions of totalitarian systems made it possible to carry out professional research in taboo areas, such as formalism and structuralism. I. Denysiuk's scientific research is mostly determined by the text-centric principles of the philological approach in investigations of poetics, in general, and genre analysis, in particular.

Key words: philological approach, methodological strategies, poetics, genology (genre analysis), Lesya Ukrainka, I. Denysiuk

Левчук Тереза Петрівна – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки; <http://orcid.org/0000-0002-0277-3280>; Tereza.Levchuk@vnu.edu.ua